

АРГАНІЗАЦЫЯ БЕЛАРУСКАМОЎНАГА ЭПІСТАЛЯРНАГА ТЭКСТУ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ПІСЬМАЎ Н. МАЦЯШ)

В. К. Троіцкая, В. А. Паляшчук
Ліцэй № 2 (Мінск)

Навук. кіраўн. – А. К. Пекач, настаўнік беларускай мовы і літаратуры,
настаўнік-метадыст

Анотацыя. У працы даследуюцца структурна-семантычныя асаблівасці пісьмаў Н. Мацяш, вызначаюцца кампазіцыйныя часткі лістоў пісьменніцы, адзначаюцца асаблівасці зачыну, або пратакола; інфармацыйнай часткі; канцоўкі, або эсхатакола; робіцца спроба класіфікацыі інфармацыі асноўнай часткі пісьмаў паводле перадачы яе зместу адрасату.

Ключавыя словы: эпістальны тэкст; пісьмо; адрасант; адрасат; кампазіцыйныя часткі; структурна-семантычныя асаблівасці.

Характэрнай прыметай навукі аб мове ў канцы ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя з’яўляецца ўзнікненне камунікатыўнай лінгвістыкі, якая ў апошнія гады выдзелілася ў асобны раздзел мовазнаўства. Развіццё камунікатыўнай лінгвістыкі пашырае ўяўленне аб тэксце не толькі як аб гатовым прадукце маўлення, але і як элеменце камунікатыўнага акта ў пазіцыі паміж адрасантам і адрасатам.

Эпістальны тэкст да нядаўняга часу не быў аб’ектам спецыяльнага лінгвістычнага даследавання ў беларускім мовазнаўстве. Асабліва плённы пачатак даследаванням эпістальнай спадчыны В. Дуніна-Марцінкевіча, Я. Лучыны, Б. Эпімах-Шыпілы, В. Ластоўскага, М. Багдановіча, Я. Купалы, Я. Коласа і інш. зрабіў, на нашу думку, С. Важнік. Нягледзячы на тое, што ў апошнія гады актыўна прадаўжаюць і развіваюць традыцыі свайго настаўніка А. Албут і Д. Доўгаль, даследуючы пісьмы А. Бабарэкі, М. Танка, У. Караткевіча, В. Быкара, Р. Барадуліна і інш., праблема вывучэння эпістальнага тэксту ў беларускай лінгвістыцы застаецца нявырашанай. У 2015 годзе ў выдавецтве “Беларускі кнігазбор”, дзякуючы намаганням вядомага беларускага фалькларыста У. Васілевіча і настаўніцы беларускай мовы і літаратуры з Г. Бедазёрска Г. Скарыны, надрукаваны пісьмы выбітнай беларускай пісьменніцы Н. Мацяш. Актуальнасць нашага даследавання якраз і заключаецца ў тым, што, як мы лічым, эпістальная спадчына людзей (у прыватнасці, Н. Мацяш), якія пакінулі значны след у культуры нашай краіны, у беларускай і сусветнай (Н. Мацяш яшчэ і перакладчыца з украінскай, польскай, нямецкай і французскай моў) літаратуры, павінна быць вывучана як мага паўней. Навізна выкананай намі работы відавочная: пісьмы Н. Мацяш пакуль не сталі аб’ектам даследавання мовазнаўцаў (у літаратуразнаўстве гэтым займаюцца А. Сямёнава і А. Вярцінскі), і мы, спадзяёмся, будзем пачынальнікамі ў гэтай працы.

Аналіз мовазнаўчай літаратуры па тэме даследавання сведчыць, што ўлік у апошнія гады чалавечага фактара ў мове выклікае цікавасць лінгвістаў не столькі да ўнутрымоўнага аналізу эпістальнага тэксту і апісання моўных адзінак, колькі да структуры камунікацыйнага акта, да ўзаемадзеяння адрасанта і адрасата. Таму аб’ектам даследавання з’яўляюцца пісьмы Н. Мацяш, прадметам даследавання – структурна-семантычныя асаблівасці лістоў

пісьменніцы. Асноўная мэта работы – даследаваць структуру пісьмаў Н. Мацяш.

Эпістальны тэкст – твор пісьмовага маўлення, які складаецца паводле структурна-кампазіцыйных схем і мае на мэце ажыццяўленне дыстантных міжасобасных зносінаў, а таму арыентаваны на асобу суразмоўцы – канкрэтнага адрасата.

Кампазіцыя пісьмаў Н. Мацяш мае, як правіла, тры асноўныя часткі: зачын, або прывітальны комплекс, або пратакол; інфармацыйную, або асноўную, частку, або Narratio; канцоўку, або развітальны комплекс, або эсхатакол.

Намі адзначана наступная паслядоўнасць семантычных частак у зачыне пісьмаў Н. Мацяш: месца і дата напісання; прывітанне; зварот да адрасата.

Аналіз прывітальнага комплексу, або пратакола, пісьмаў Н. Мацяш дазваляе адзначыць:

1) ветлівыя звароты: імя атрымальніка ліста ў адрасатыўнай функцыі: *Валодзька, чалавечынка мая родная!* (да У. Васілевіча). Адметнымі, індывідуальна-аўтарскімі, мы лічым ветлівыя звароты, якія выражаюць асаблівыя сяброўскія адносіны да адрасата. Гэтага Н. Мацяш дасягае шляхам выкарыстання эпітэтаў, слоў-прыдаткаў, развітых прыдаткаў, а таксама памяншальна-ласкавых суфіксаў і формы былога клічнага склону;

2) этыкемы вітання: *Галечка, галубчыкі, дзень добры!* (да Г. Скарыны);

3) формулы ўстанаўлення “высокіх” фатычных зносінаў адрасанта з адрасатам: *Даруйце, калі ласка, што турбую Вас гэтым лістом* (да В. Віткі);

4) дзякую-формулы для падтрымання / захавання “высокіх” фатычных зносінаў: *Дзякуй Вам за шчырую спачувальную размову са мной – дзякуй вялікі за ліст Ваш* (да Л. Геніюц).

Элементы канцоўкі, або эсхатакола, у пісьмах Н. Мацяш даволі стэрэатыпныя: подпіс у канцы пісьма; развітанні і выразы, якія суправаджаюць развітанні; прывітанні і просьбы перадаць прывітанні; просьбы; прыпіскі.

Акрамя стэрэатыпных элементаў канцоўкі, або эсхатакола, намі адзначана адметнае, індывідуальна-аўтарскае іх нападзенне:

- выкарыстанне дзеяслова *гарнуся*, які дапамагае паэтцы не толькі выказаць сваю душэўную прыхільнасць, але і дае надзею знайсці ў адрасата падтрымку і спагаду. Гэта пацвярджаецца і наяўнасцю да яго слоў-інтэнсіфікатараў *сардэчна, ласкава, ласкава і ўдзячна, з любасцю і ўдзячнасцю*;
- падзякі паэткі адрасныя, часта ўтрымліваюць дапаўненне ў форме вінавальнага склону з прыназоўнікам за і прыметнік-азначэнне пры дапаўненні і / ці прыналежны займеннік, а таксама словы-інтэнсіфікатары: *І вельмі дзякую за Твой светлы ліст; Дзякую за спачувальнае цяпло; Дзякую за ўсе твае малітвы*;
- сярод просьбаў, якія выказвае адрасантка, няма просьбаў матэрыяльнага характару, а толькі просьбы перадаць прывітанні, якія сведчаць, што аўтарка добра знаёмая з членамі сям’і адрасата, і просьбы адгукнуцца, сустрэцца, памаліцца, усміхнуцца;

- прыпіскі ў канцы пісьма выяўляюць клопат Н. Мацяш пра сваю сябрыну: аўтарка дасылае бліжэй да духу людзям не столькі матэрыяльныя, колькі духоўныя падарункі (друкаваную рэцэнзію на зборнік, ужывальныя прыказкі на Палессі, тутэйшыя выслоўі), жадае ім усяго цёплага і жывільнага, высокага слова і шляхетнага руху душы, усяго, што умацоўвае чалавека ў прыгожым і сумленным і вечніць яго.

Аналіз рэлятываў дазваляе адзначыць у пісьмах Н. Мацяш наступныя формулы:

1) формулы-стымулы / запрашэнні да працягу камунікацыі:

- формулы просьбы да адрасата: *Наша неўзабаўная там сустрэча залежыць ад Вас: можа, прыедзеце?* (да А. Вярцінскага);
- формулы-імператывы: *Адгукайцеся, калі ласка!* (да У. Калесніка).
- формулы-пытанні: *Слухай, а што там адбылося з А. Карцюком, за што яго выключылі з партыі і з СП?* (да В. Жуковіча).

2) формулы-маркёры / паказальнікі ўзроўню фатычных зносінаў паміж адрасантам і адрасатам:

- формулы-зычэнні: *Зычу табе Святла. Будзь!* (да С. Законнікава)
- формулы-прывітанні іншаму адрасату / ад іншага адрасанта: *Прывітанне перадае табе Галя* (да Г. Тварановіч), *Прывітанне гарачае Зосі Міхайлаўне* (да У. Калесніка).
- формулы-запрашэнні да кантакту ў будучыні: *Хочацца бачыць цябе, пагаварыць, ёсць шмат што сказаць* (да З. Дудзюк).

3) развітальныя этыкемы: *Да сустрэч у гэтым годзе, дарагі Цімох Васілевіч!* (да В. Віткі).

4) уласна фатычныя рэлятывы: этыкетныя шаблонныя ўстойлівыя формулы тыпу *Цалую; Абдымаю.*

Для сяброўскіх пісьмаў Н. Мацяш характэрна політэматычнасць. Часцей за ўсё паэтка выкарыстоўвае для ўводу паведамленняў скрэпы-далучэнні і скрэпы-супрацьпастаўленні, якімі пашырае ці ўводзіць паведамленне, што змяшчае супрацьпастаўленне ці абмежаванне да сказанага.

Пісьмам Н. Мацяш уласціва дастаткова свабодная структура, улік эпістальярных традыцый, натуральнасць і свабода выбару сродкаў выкладу думкі. Лісты пісьменніцы сведчаць пра непаўторнасць, адметнасць яе як асобы, пра яе адукацыю і веды, жыццёвы вопыт.

У інфармацыйнай частцы пісьмаў адлюстроўваецца ўсё жыццё паэткі: як і чым яна жыла, што яе радавала і засмучала, напружвала і суцяшала, пра што яна шкадавала, на што спадзявалася, хто яе падтрымліваў і як яна адносілася да гэтых людзей, як умела прасіць прабачэння, дзякаваць ім і сама, нямоглая, падтрымлівала іх. У сувязі з гэтым мы можам гаварыць пра эпістальярную карціну жыцця выбітнай беларускай паэткі з г. Белаазёрска Н. Мацяш.

Паводле перадачы аўтарам інфармацыі адрасату фактычны матэрыял асноўнай часткі дазваляе нам адзначыць:

1) рэпрэзентатывы (паведамленне, згода): *Даехалі мы добра. Праўда, усю дарагу, пачынаючы ад Ваўкавыска, ліў пролівень. Мы ажно спыняліся, каб перачакаць трошкі, немагчыма было рухацца. Але каля дванаццаці былі ўжо*

ўдома (да Л. Геніюш). *Я разумею, што закулісе па вылучэнню – невылучэнню зборніка не можа не абураць* (да Н. Гілевіча);

2) дырэктывы (просьба, даручэнне, прапанова, парада): *А ты пішы мне, Валодзька, пішы. І не сумуй, калі ласка, добра?*(да У. Васілевіча);

3) экспрэсівы (папрок, падзяка, віншаванне): *Дзякуй за вестку на конт зборніка* (да В. Жуковіча). *Віншую сардэчна і яшчэ раз дзякую за мажлівасць – праз тваю кнігу – пэўным чынам вывяраць і ўласны роздум* (да А. Разанава).

Такім чынам, мы адзначаем, што Н. Мацяш – узорны носьбіт нацыянальнай мовы, яе пісьмы развіваюць і замацоўваюць эпісталаярныя нормы беларускай мовы.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ